

CLASSICISMUS ÉS ROMANTICISMUS.

Íme két név, mely száz év óta az irodalom és művészet ezer meg ezer vizsgálójának a legnagyobb fejtörést okozza. Mi az a classicismus, mi a romanticismus? kérdezték egymástól és heves csatákat vívtak egymás ellen, melyek embervérbe is kerültek. Ismeretes dolog, hogy Hugo Victor szomorújátékainak színrehozatalánál nem egy ember pusztult el. Pedig e fogalmak napjainkig nem voltak tisztába hozva. Tíz éve lehet, hogy egy Párisba származott hazánkfia, dr. Nordau Miksa kiadta a *Conventionelle Lügen* című munkáját, melyben a többi közt a classicismus és romanticismus hazugságait is pellengére teszi. Magam is sokszor kíváncsi voltam a nehéz kérdés megfejtésére és tömérdek értekezést, magyarázatot olvastam, hogy végre világosságra tegyek szert; de nem juthattam idáig. Nálunk báró Kemény Zsigmond tehetőségét is igénybe vette e kérdés; természetesen ő sem adhatta magyarázatát.

Ha a kérdés történeti fejlődését tekintjük, látjuk, hogy a mult század vége felé némi visszahatás keletkezett a Goethe és Schiller s mások által classikusnak nevezett irány ellen. Hangoztatták, hogy a költészet nem egyes művelt lelkek kizárólagos tulajdona, hanem az egész világ minden népe tele van költészettel, panaszkodtak az antik poesis túlbecsülésére, hogy a nemzeti elem háttérbe szorul, hogy még a nagy Goethe és Schiller műveiben sincs igazi élet, nincse-

nek meleg költői érzelmek, hogy hidegek és unalmasak, hogy elvont bennök az élet; hiányzik az igazi, az egész ember. Szerették a középkor tarka világát, a régi német harczokat, küzdelmeket. phantastico-mystikus és színes képeket festettek rólok, némelyek a feudalis és hierarchikus élet nagy harczait csodálták, úgy hogy sokan áttértek a katolikus vallásra. Félreveték Kant elvont bölcsészetét s rajongtak Fichte tanaiért, a ki az ember egyéniségét toltá előre, a szabadon teremtő alkotó egyéniséget, mely igazolta a romantikusok költői önkényének teljes szabadságát, mely szabadon mozgott a művészet és az élet terén s jogosnak tekintett minden szélsőséget, sőt szörnyűséget is. A földolog volt, hogy eredeti legyen. Eredetinek, újnak, szokatlannak lenni volt az első követelés. Schlegel Frigyes, egyik fővezérük mondotta, hogy a romantikus költészetet semmiféle elmélet sem mentheti ki s csak divinatoricus bírálat merheti eszményének jellemzését. Ő maga végtelen, a mint egyedül szabad és első törvényeül azt ismeri el, hogy a költő önkénye, szabadsága nem tűrhet maga fölött semmi törvényt. Beszéltek bizonyos romantikus ironiáról is, melylyel a költő szemébe néz saját alkotásának, képzelete alakjait újra feloldja és tagadja. Szerették a mesés, rémes, bűvös mystikus történeteket, a kedves meleg dalokat, keleti csudálatos históriákat, melyekben képzeletök szabadon csaponghatott. Mindenben mélységet, bensőséget kerestek, az érzés erejét, sokszor fenköltségét, a képzelem festői pompáját, a nyelv méltóságát és hatalmát, a rhythmus varázsát stb. látták. Szerették a régi alliteratiókat, a mássalhangzós betűrimeket, a költészet cigányos rongyait, dicsőíték a gondolkodás szertelen dőreségét, magasztalták a régi várurak hősi életét. elragadtatva nézték a romokat és így tovább.

Már most, hogy fogjuk a költői irányok e tarka-barkaságában megtalálni az Ariadne-fonalat, mely kivezessen a tömkelegből, hogy azután szabad áttekintést nyerve, a kívánt

egységre. az irodalmi élet törvényére eljuthassunk? Nem lesz nehéz a kérdés megoldása, ha ismerjük az erkölcsi világ törvényét. Az irodalomnak is minden egyes hullámban az idealismus, ideal-realismus és realismus három korszakán kell keresztülvergődni. Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a költők énekének tárgya csak néha elsőrendű fontosságú, a mód azonban határtalanul fontos, sokszor elmondhatni, hogy egyedül irányadó, mert az idealismus idején is dicsőíthetik a középkori várakat, a rajongó vallásos életet, írhatnak meséket, kalandos elbeszéléseket épen úgy, mint a realismus napjaiban, a két kor előadása azonban eltér egymástól.

Már láttuk, hogy az idealista csupa fenkölt érzés, gondolkodás, a ki megveti a léhát, a köznapit, a póriast, a lapost; ha tehát egy középkori lovagvárat rajzol nekünk, a vár urait és asszonyait a fenkölt érzés, gondolkodás hőseinek mutatja be; ha leszállt a pór gunyhájába, az egyszerű paraszt is csupa előkelő gondolkodás, magasztos felfogás, nemes magatartás, dicső lemondás, nagylelkű önfeláldozás képviselője. A vallás és szerelem összeütközésében a vallásnak, a szülői tekintélynek, az erénynek és becsületnek kell győzni, különben nem tetszik. Ennek természetes következménye, hogy az idealismus költészetében hiányzik az a bensőség, melegség, közvetlenség, mely annyira jól esik a realista szűkkörű érzésének, gondolkodásának. Az idealista meg akarja nemesíteni nemzetének szokásait, erkölceit; de nemcsak ezeket, hanem nyelvét, irodalmát, művészetét, vallását és állami meg gazdasági életét. Ha megveti a népiest, a magyarost, a nemzetit a verselés, a költészet terén, idegen formákkal, eszmékkel és érzelmekkel óhajtja felemelni, azért látjuk, hogy minden idealismus a műveltebb népek verselése és költészetéért rajong. Már 100 körül Krisztus előtt a rómaiak rajongva olvasták a görögök remekműveit, utánozták szólásaikat, meghonosították verselésüket, követték költészetök szebb alkotá-

sait, melyek rendesen az ideal-realismus termékei. A III. században Kr. u. újra jelentkezik ez a törekvés, sőt a középkorban is ki tudjuk mutatni. A XI. század idealismusa megkezdí a római classikusok utánzását. A XVI. század idealismusa az egész művelt nyugaton elragadtatva olvassa Sophoklest, Demosthenest, Thukydidest, Cicerót, Sallustiust. Virgilt, Horácot és másokat. Mindenfelé próbálják meghonosítani a classikus verselést, még oly nyelvekben is, melyeknek szótagjaik nem simulnak az időmértékhez. Nálunk Erdősy Sylveszter János kezdí s az új-szövetség egy-egy könyvének tartalmát magyar distichonokban teszi közzé. Az 1730-tól kezdődő idealismus újra a classicus régiség mámorával telik el. Angolok, francziák, németek, olaszok, spanyolok, csehek, lengyelek, hollandok, svédek s más népek, közöttük mi magyarok rajongunk a classikusokért. Nem győzik eléggé bámulni egy Homér, egy Sophokles, egy Demosthenes, egy Cicero, egy Virgil stb. nagyságát, mindenütt utánozzák őket, újra felkapják s követik verselésüket, írják az alcaeusi, sapphói, asclepiadesi ódákat, betanulják a classikusok azon helyeit, melyekben magasztos, fenkölt érzés nyilatkozik, műveikben ezeket variálják a költők; a franczia idealisták legtovább mennek, a forradalom alatt latinizálják még a tartományok neveit is. Az egyik rajongó fanatikus beszédében ki akar vetközni francziaságából, il faut debaptiser et defranciser. Mindenütt nagy odaadással tanulmányozzák a régi classikusokat, számos könyvet írnak rólok, lelkes magyarázók szépségeiket halászzák ki, virágzik a philologia, nagy tiszteletben részesülnek a görög-római irodalom tanulmányozói. Nálunk Molnár János szepesi kanonok, még akkor egyszerű jezsuita, gróf Ráday Gedeon, Baróti Szabó Dávid, Rajnis József, Révai Miklós, Virág Benedek, Kazinczy Ferencz és mások számtalanon rajongnak a classikusok szépségeiért, Virág Benedek legnagyobb dicsőségének tartja, hogy az egész Horatiust lefordította, a németeknél Schiller, Goethe lettek e

classikus irány legnagyobb mestere, ők voltak a classicismus apostolai; de azért nagyon tévednénk, ha a görög-római irodalom csodálóinak műveiben csupán a régi classicus ízt, hangot, szellemet keresnők, mert nagyon keveset találunk bennök. Ezek ugyanis csak a nemesebb alakot, a fenkölt érzést, gondolkodást honosították meg saját irodalmukban, igaz, hogy sokszor a régi mythológiát és más egyebet is becsempészték, de nem lettek görögökké vagy rómaiakká, sőt rajtok is meglátszik, hogy mikor írták műveiket. Klopstock például még nagyon fenséges, ünnepélyes, méltóságos és hideg. Schiller az ideal-realismus első felében már melegebb, bensőbb. *Haramiái* valamivel idealisabb, a jellemek szertelebnek, mint *Wallenstein*-ja, melyben több, jóval több a realismus. Goethe dalai már a hetvenes években tudnak melegek lenni, noha akkor írja sentimentalis elbeszélését, a *Werther keserveit*, későbbi művei a *Faust* első része idealisabb, mint a század végén készült *Herrmann és Dorothea*.

Az 1820 körüli idealismus megint nagy tisztelője a classicismusnak. Vörösmarty *Juhász és bojtár* című kis költeménye nem igen tetszik Kisfaludy Károlynak, azt kívánja, hogy kissé graecisáljon benne, mert különben nem olvassák a magyar kisasszonyok, Bajza a népdalokat is időmértékes görög-római versekben szeretné megírtni. Újra előszedik az antik görög formákat és alcaeusi, sapphói, asclepiadesi ódákat írnak, rajongva olvassák Cicerót, Virgilt stb., eposzaikban a latin Virgil hangját utánozzák s hősi hatosokban, hexameterekben írják.

Most lássuk az érem hátulsó lapját is, forduljunk el az idealismustól, térjünk a realismusra. Mi a realismus? Részletezés, aprózás, szétmállás. Míg az idealista összefoglal, magas erkölcsi színvonalra emelkedik, meg akarja nemesíteni az irályt, a verselést, a költészetet, a realista az ő kicsinyiségében, az ő szűk világában meleget, bensőséget, háziassá-

got, nemzeti elemeket, magyarosságot keres. Azért az ideal-realismus elején már látjuk, hogy melegszik fel a költészet. Hasonlítsuk össze Vörösmarty bármelyik költeményét Petőfi dalaival, mindjárt szemünkbe tűnik, hogy noha Petőfi még nagyon idealista, sok benne a lendület, erős az összefoglalás, van érzéke az egység, az általánosítás iránt, mégis tud meleg és közvetlen, benső és kedves lenni. E melegségnek, bensőségnek követelése az, a mit a németek elneveztek romanticusnak. Persze a sok aestheticus, bölcsész és kritikus nekiállott és csináltak igazán tarka elméleteket ennek az iránynak igazolására. Pedig nagyon egyszerű volt a dolog. A realismus, tudjuk, szétmállás lévén, az egyedinek, a helyi- nek érvényesítésére törekszik; az ideal-realismus delén még szélesebb a látköre, ekkor még a nemzeti iránt érdeklődik. utóbb azonban lejjebb száll s a léha individuum, a helyi társadalom s a saját egyéni mystikus, pietista, pessimista és egyéb baja, hóbortja érdekli. Innét ered a realistikus irodalomnak roppant sokfélesége, tömérdek fajtája, megszámlálhatlan szeszélye. Hisz ha most csak az úgynevezett tárczákat akarnók csoportosítani, osztályozni, igazán meg volnánk akadva s annyira szétmállottak a fajok, hogy a hány író, annyi a tárczafaj. Igazán teljes a bomlás. Mikszáth Kálmán Tisztelt Háza, Ambrus Zoltán aestheticai gigerliskedése, Herczeg Ferencz léha Gyurkovicsiádái, Alexander Bernát fontoskodó érzelembonzolgatása, Benedek Elek pelenkahistóriái, Pekár Imre paradicsomi problémái, Kóbor Tamás asphalt-hölgyei, Bródy Sándor eszelős asszonyai, Tóth Béla félesztű mystikusai, Sajó Aladár boszniai hadjáratai, némelyek irodalmi visszaemlékezései . . . mindezek és hasonlók külön műfajokat alkothatnak. Nem utolsó anyaga e tárczáknak a tömérdek bankett és jubilaem, a sok pártvezéri és ministeri dictio, melyeket szintén a tárczafajok közé sorolhatna valamelyik aestheticus. Mindezek jellemző sajátságai, hogy me-

legek, bensők, jóízűek, kedvesek, csupa szív, csupa érzés szól bennök és belőlök; de hiányzik a vezető ész.

Egy-egy találó észrevétel, finom megjegyzés, subtilis megkülönböztetés, a lelki állapotok figyelemreméltó elemzése, valamely erkölcsi helyzet érdekes részletezése, bonczolása, sokszor akad e különféle tárczában, de magasabb szempontot, fenkölt érzést, gondolkodást, szélesebb látkört, vagy más szóval helyes észjárást hiába keresnénk bennök. A szét-hullott társadalom erkölcsi bomlása, aesthetikai szétágazása, az igazságra teljes képtelensége boszantja az olvasót. Ez azonban nemcsak nálunk van így, hanem az egész világon. A mennyire irodalmi töredékek vagy egész művek maradtak reánk a régibb időkből, a realismus végéről, mindig ilyen volt az irodalom. A Krisztus utáni II. és a XV. század, az 1710, 1815 körüli irodalom, melyet nem az ébredező idealismus hősei írtak, mind ilyen. Nagyon helyesen mondja róluk Gottschall, hogy *der treffliche Unsinn und die herrliche Albernheit wurde auf den Thron gehoben*; Hegel pedig szemökre veti az *innere Wahrheitslosigkeit des Stoffes*. Csak-hogy e megjegyzések méltányosságát nagyon leszállítja az a tudat, hogy Hegel az idealismus lázas napjaiban mondhatta e szavakat, Gottschall pedig az ideal-realismus nagy idején, 1853-ban szólott így. Ma ha csúfoljuk is a mostani romanticismus léha íróit, ki kell mondanunk, hogy a költő, az író sem lehet más, mint kora. Ő csak azt adhatja, a mi eltölti bensejét, a mitől duzzad a keble.

Az ideal-realismus delén és utána is, mikor követelőleg lép föl az úgynevezett romanticismus, még nagy alkotásokat tud felmutatni az irodalom. Kiváló költők lépnek föl s nagy erővel tudják megénekelni a multat és jelent. Egy Dante és Boccaccio, egy Shakespeare, Corneille és Racine, egy Goethe és Schiller és a mi Petőfink és Arany Jánosunk is erővel és hatalommal, lendülettel és melegen szólnak. De

mellettük és utánok számosan munkálnak a romanticismus műhelyében, a kik teljesen igazolják a két Schlegel, azután Schleiermacher és Solger romantikus aesthetikáját.

De hát ezek után van-e értelme a classicismus és romanticismus szembeállításának? — kérdezi a t. olvasó. Nincs, mert a classicismus csak egy tüneménye az idealismusnak, melynek helye, jogosultsága van. Mikor az irályt, a verset, a költészetet meg akarják nemesíteni, sőt még jó ideig az ideal-realismus alatt is nagyobb szerepet játszhatik, míg lassankint el nem pusztítja a realismus.

A mi a romanticismust illeti, az egész helytelen elnevezés, s ha az irodalomtörténeteket vizsgáljuk, látjuk, hogy romantikus nevet adnak az 1820-ig terjedő realismusnak, de új romantikának, majd francziának nevezik a későbbit. Miért romanticismus a huszas évek költészete? Talán mert középkori históriákat, a dicső mult történeteit szeretik költeményeik tárgyává tenni? Talán azért, mert lovagvárak, tornajátékok, szerelmes várúrnők, hűbérurak, ezek csatái és párbajai vannak előadva bennök? Nem lehet mást képzelni. Az előadás azonban egészen új. Amott realista, ebben idealista. Amaz a bomlás terméke, ez az összefoglalásé. Abban az írók tudnak úgynevezett jellemzetes alakokat teremteni, minden egyes hősükben be tudják mutatni az egyéni jellemvonásokat, irataikban nincsenek se nagyon jó, se nagyon rossz emberek; minél messzebb halad a realismus, annál gyarlóbb, tehetetlenebb, léhább jellemekkel dolgozik az író, végre csupa eszelősökkel tölti meg regényét, szindarabját. Akad ugyan egy-egy józanabb költő, a ki annyira-mennyire egészségesebb realismusnak hódol, mint pl. nálunk a Bánkban szerzője, *Katona József*, de az írók, költők nagy tömege csupa félszeg, idegen, helytelen jellemeket tud felmutatni.

Az idealisták nagyobb része a másik túlzásba esik. Csak angyali és ördögi jellemeket ismernek. Hugo Victor,

nálunk Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály jellemeiben alig találunk jellemző vonásokat. E romantikusok nem ismerik a realistikus jellemzés módját. Alakjaik már az első lapon ki vannak nagyolva, csakhamar gypsbe vagy érczbe öntve, azért legfőlebb eltörhetnek, de nem változhatnak, módosulhatnak. A mű elejétől fogva mindig ugyanazok. Az a belső ellenmondás, belső összeütközés ekként nem is lehet meg náluk. Például Kisfaludy Károly Irenéje egy görög leányt mutat be, a ki lemond szerelméről, mindenről, csakhogy a szultán szerelmével nemzete gyermekeinek használjon; de nem éri el célját, mert a háborgó basák előtt megöli a török császár. A realista bíráló azt mondja, hogy ez nem igazi tragédia. Iréne nagyon szenvedőleges, passiv jellem, nekünk a szív küzdelmét kellene látnunk; tegyük azt, hogy a költő belészeretteté Irenét a szultánba, ezzel már könnyebben elő lehetne idézni a belső ellenmondást, mert ez a szerelem egy neme volna a honárulásnak. Azonban lehetséges ez? Megnézett volna 1820-ban az idealista közönség oly tragédiát, melyben rokonszenvesen adatik elő egy hősnő. a ki az ellenség fejedelmébe szerelmes? Ezt nem lehetett elkövetni. A realismus gyarapodásával azonban már könnyen megy. Gyöngyössy István megénekelte Széchy Máriát, a ki belészeret az ellenség vezérébe s elárulja, feladja várát. Az egész ország csodálta a költemény szépségét s nem botránykozott meg az áruláson. Igaz, hogy az ellenség vezére is a magyar ügyet szolgálta, csak királypárti volt; de jól tudjuk, hogy akkor a nemzet nagy része folyton lázongott és elégedetlen volt a bécsi udvarral, mégsem ütköztek meg rajta. mikor a szerelem győzött a haza, vagy legalább a nemzeti párt fölött. Mindkét párt olvasói szívesen forgatták e költeményt.

Hát hogy segít magán az idealista, hogy előidézze a drámai küzdelmet? Mivel belsővé nem teheti az ellenmondást

tehat külsővé teszi s így epikus jellemeket használ, a kik olykor szörnyű harczokat, véres tetteket követnek el. A legborzasztóbb helyzetekbe sodorja hősét. Például Vörösmarty *Marót bánjában* a bán öcscse lesz feleségének csábítója, a nélkül, hogy tudná, mily szent kötelék fűzi a bánhoz, a ki szeretettel keresteti rég elveszett testvérét. Az idealista költők nagy szükségökben gyermek-kitevésekkel, félreismérésekkel és hasonló külső eszközökkel s rémes jelenetekkel dolgoznak a drámai küzdelem és hatás elérésére. Az idealrealismus alatt, mivel még van eszményiség az emberben, de már jelentkezik a realismus, könnyebb a drámai belső ellenmondás megteremtése; ilyenkor még jogosult fogalom a haza, a nemzet, az emberiség, a vallás, a fenkölt erkölcs, de mellettük van már értelme a szerelemnek, a magán- és családi érdeknek, az egyéni nagyravágyásnak és hasonlónak; a realismus idején azonban eltűnnek a nagy erkölcsi, nemzeti, szóval az ideális igazságok; azért nehéz, csaknem lehetetlen ilyenkor ideális tragédiát írni, a magán- és a családi érdekeket kell összeütközésbe hozni. Katona Bánkjában sem szerepel oly erősen a haza, a nagy nemzeti eszme csak mint realistikus védelem, hanem a családi érdek, a szerető feleség meggyalázása, a családi fészek feldúlása, a szegény gyermek elvesztése. A miről a jó Gyulai ábrándozott, hogy Bánkjában tragikum a király helytartójának, alteregójának, a rend őrének, a hűbérúrnak és a nőtisztelő lovagnak belső ellenmondásában rejlik, csak az egyes kifakadásokban van meg, de nem játszanak fontos szerepet, nem is játszhattak a realismus idején, hanem annál többet a családi és magánérdek, vagyis a féktelen individualismus.

Szóval újra ismételjük s mondjuk Cato után: censeo delendam esse Carthaginem; mi is azt tartjuk, hogy száz évi zavaros használat után jó lenne eltörölni a romanticismus nevét is.

Igaz, hogy kár a sok tanulmány-, értekezés-, nagy dolgozatok- és könyvekért, melyek a romanticismusról szólnak s tisztába akarják hozni az aesthetika e sphinxi talányát; de ha sikerült nekünk kimutatni a kérdés helytelenségét, föltárni a valót, az igazságot: akkor nem veszett kárba annyi ezer fő éjjel-nappali gondolkodása; hisz minden ilyen fáradozásnak rendesen egy kis igazság a gyümölcse, melyre ha ráakadtunk, csak azon csodálkozunk, hogy előbb nem tudott rájönni az emberiség.

Bodnár Zsigmond.

SPENCER HERBERT ETHIKÁJA.

— Második és befejező közlemény. —

Az alapjogoknak birtokosai. Ezek Spencer szerint az alapjogok; a politikai -- teszem a választási jog -- nem alapjog, hanem csak eszköz az alapjogok megvédésére és épségbentartására. Fölmerül azon kérdés: ki a birtokosa ezen fentebb említett alapjogoknak? minden ember kivétel nélkül? vagy csak a férfiak, vagy csak a felnőttek? Mi jogaik lehetnek a hülyéknek és elméjükben háborodottaknak? stb. Mielőtt e kérdésekre felelünk, Spencer etikájának fentebb említett alapnézetére vissza kell térnünk, mely az abszolút és relatív ethika közti különbségről szól. Az abszolút ethika csak eszményi embereket és eszményi társadalmat ismer, melyben mindenkinek egyenlő joga van. Ennek folytán a *nőknek* minden tekintetben egyenlő jogaik vannak a *férfiakkal*. A Soc. Stat.-ben ezen elv teljes élességében van felállítva és fentartva, a Justice című mű e kérdésben is némi módosításokat ismer el, kivált a családi életben, midőn minden egyes esetben compromissum dolga. kire hármojjék a család fentartásának és gyermeknevelésének kötelessége, de kié legyenek ezután a megfelelő jogok is? Továbbá mindaddig, míg a háború idejében a férfi teste épségét, sőt életét köteles kockáztatni a haza javáért és a nő ezen kötelesség alól föl van mentve, ez nem kívánhat politikai egyenjogúságot a férfival, mert egyenlő jogok